

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1166084/3

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב יצחק אלמליח, הרב אליהו הישיריק, הרב אברהם שינדלר

המערער: פלוני (ע"י ב"כ טו"ר יעקב קלמן וטו"ר משה ליבוביץ)

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד מאירה אזרד)

הנדון: התחייבויות שבהסכם גירושין שאושר – מעמדן ותוקפן טרם הגירושין או בהעדרם

החלטת הבהרה

הייעוץ המשפטי לשיפוט הרבני העביר אלינו את החלטת בית המשפט העליון הנוגעת לפסק דינו בהליך ערעור זה שהגיש האיש. בהחלטתו מיום י"ד באב התשע"ט (15.8.2019) בבג"ץ 3680/19 כתב כבוד בית המשפט:

בשאלה מהו מעמדו של הסכם הגירושין שנחתם בין הצדדים: האם ההסכם "בטל ועבר מן העולם", כנטען בתגובת המשיב 2; האם ההסכם עומד בתוקפו "ואין נפקות לגירושי הצדדים בהקשר לתניות הממוניות שסוכמו ביניהם", כנטען בעתירה; או שמא ההסכם טרם נכנס לתוקפו, אולם הוא בר תוקף, ויחול במצב שבו יושלם מעשה הגירושין וינתן גט.

בעקבות החלטה זו ביקש מאיתנו היועץ המשפטי לשיפוט הרבני שניתן בעניין את הבהרתנו אשר יעבירנה אל בית המשפט העליון.

נקדים ונאמר כי אין ספק כי בית הדין הרבני רואה במסמך זה של 'הסכם גירושין' הסכם בעל מעמד משפטי ובהתאם לכך מקיים את הליך 'אישור ההסכם בתוקף של פסק דין'. וודאי שאין לראות בהסכם הגירושין שקיבל תוקף פסק דין 'מסמך פרוץ' בדרגה של 'הצעה' בלבד המאפשרת לכל צד לחזור בו מכל הנאמר בהסכם ככל שיעלה על רוחו. זאת ובלבד שאכן ניתן להיווכח בסעיפי ההסכם השונים, כולל בסעיפי הרכוש, עומדים בפני עצמם ואינם כפופים או קשורים במהותם בסידור גט בהסכמה.

אולם ביחס לשאלה העקרונית שהציג בית המשפט העליון "מהו מעמדו של הסכם הגירושין שנחתם בין הצדדים?" הרי שהתשובה לכך היא מורכבת ותלויה בהתאם למקרה ומאפייניו, כפי שנבהיר להלן.

שאלה יסודית ומהותית זו, מעבר לעובדה שעל פי הדין האזרחי והפסיקות בית המשפט בנדון ניתן לבסס את צדדי התשובה לשאלה זו לכאן ולכאן בהתאם לנסיבות המקרה, כבר נדונה בהרחבה שבפסקי הדין הרבניים לרבות בפסיקות בית הדין הרבני הגדול (פסקי הדין לפי סדר תאריך נתינתם: בית הדין האזורי באר שבע תיק מס' 1036/שכ"ב, בית הדין הרבני הגדול ערעור תשכ"ג/170, בית הדין הרבני הגדול ערעור תשל"ה/26, בית הדין הרבני האזורי אשדוד תיק מס' 43 מ"ג/לח, ועוד).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המסר העקרוני העולה מפסקי דין אלו – אפשר לומר כי בסיסו הוא אחד, אלא שכל פסק דין דן במקרה שהובא לפניו. פסק הדין הרחב והמפורט ביותר בנדון, שהוא למעשה פסק דין מכונן בסוגיה זו של מעמד הסכם הגירושין לפני הגירושין, הוא פסק הדין של בית הדין הרבני הגדול בשבתו כבית דין לערעורים בערעור תשל"ה/26 (פורסם בפד"ר חלק י עמ' 115 ואילך). פסק דין זה דן בהרחבה בהיבטים השונים של הסכם הגירושין, ועיקרו הוא שאלת מעמדו המשפטי וההלכתי של ההסכם טרם שבוצעו הגירושין בפועל. בהרכב שדן בערעור ישבו הרבנים שלמה גורן, אברהם שפירא ושולם מזרחי. נציין כי שניים מחברי ההרכב כיהנו בתפקיד נשיא בית הדין הגדול: הרב גורן שכהן כנשיא בית הדין הגדול בעת כתיבת פסק הדין והרב אברהם שפירא שלימים מונה וכיהן כנשיא בית הדין הגדול.

לגופה של בקשת ההבהרה שהופנתה אלינו מבית המשפט העליון – הבקשה בעניין תוקפו של הסכם הגירושין – בית המשפט העליון בפנייתו הצביע על שלוש אפשרויות. ואנו נאמר כבר בתחילת הדברים כי לדעתנו יהא זה לא נכון להצביע על אחת מהן כמגדירה באופן חד וגורף את מעמד הסכם הגירושין בכלל.

הפתרון הנכון הוא בשילוב שלוש הקטגוריות הנ"ל תוך הצבעה על הנושאים השונים המוזכרים בהסכם הגירושין, כאשר המסקנה – אפשר שתהיה שונה לגבי כל מהנושאים בנפרד. דבר נוסף שאל לנו להתעלם ממנו הוא התנאים הנסיבתיים שכתוצאה מהם הגיעו הצדדים להסכם בנושא זה או אחר, דהיינו: נקודות המחלוקת שהיו בין בני הזוג ואשר כתוצאה מהן נוצר "עסק" מסוים, ולהלן נפרט.

אין ביכולתה של קטגוריה אחת בלבד להכיל את שאלת מעמדו ותוקפו של הסכם הגירושין קודם מתן הגט וביצוע הגירושין.

אכן קיימת השקפה האומרת כי ההסכם תלוי בגירושין ובסידור הגט, וכה כותב הרב שפירא ז"ל בפסק הדין הרבני הנ"ל (עמ' 131, ההדגשות אינן במקור):

אבל בהסכם גירושין, הספק הראשון הוא שהזכרת הגירושין בהתחלת ההסכם, לא רק מעוררת עילה לעקירת עיסקה שבוצעה כבר, אלא: על ידי הזכרת הגירושין, הכוונה היא שזמן הביצוע של ההתחייבות חל לא בזמן חתימת ההסכם, אלא מכח אומדנה דוחים זמנה עד ביצוע הגירושין בין הצדדים, שכל עיקרו של ההסכם בא להסדיר את הענינים של בני הזוג העומד להתגרש, על אחר הגירושין, וכל עוד שלא התגרשו לא הגיע בכלל זמן ביצוע ההתחייבות, ואין בכך התחייבות ממשית כלל לפני הגירושין. ועל כן כשמישהו מהצדדים חוזר בו מהסכמה לגירושין, אין כלל מקום לדון לחייבו בחיוב הכספי שבהסכם הגירושין, שהחיוב אינו בר תוקף כלל לפני הגירושין אלא אם כן הובהר בפירוש שההתחייבות הכספית חלה מיד, או שזה מובן מאליו שההסכם הכספי תוקפו לחול מיד.

לכאורה דבריו של פסק הדין פשוטים וברורים לרבות הנפקות המפורשת לשאלה אם יכול צד מהצדדים לקום בבוקר המוחרת לאישור הסכם הגירושין בפני ערכאה שיפוטית, ולחזור בו מההתחייבויות שלו במסגרת ההסכם. אך אין הדברים פשוטים ואינם מסתיימים בכך.

הרב שפירא ז"ל הצביע על שתי נקודות עיקריות המונעות את החלת תוקף הסכם הגירושין לפני הגירושין: האחת, עצם הזכרת הגירושין בתחילת ההסכם יש בה לקבוע את צביונו והגדרתו של ההסכם שאינו חל כלל ללא גירושין. השנייה, הזכרת הגירושין יש בה משום קביעת זמן של החלת ההסכם וביצועו, שמכוח אומדנה אנו אומרים שכוונת הצדדים הייתה שזמן ביצוע ההסכם יחל רק לאחר הגירושין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ייתכן שאם היינו עומדים לדקדק בדבריו, היינו רואים בשתי הנקודות שהוזכרו שתי קטגוריות שונות: על פי הנקודה הראשונה, מכוח הזכרת עצם הגירושין (בכותרת של "הסכם גירושין", וביתר כאשר עניין הגירושין עצמו מופיע כסעיף ראשון בהסכם, כמקובל בכל הסכמי גירושין שהסעיף הראשון מנוסח בניסוח של "הצדדים מסכימים להתגרש זמ"ז בגט פיטורין" וכדומה) נקבע צביונו של ההסכם שיש בו 'סעיף סף' להחלתו שהוא הגירושין עצמו וסידור הגט. כלומר לכאורה כקטגוריה הראשונה שהזכיר בית המשפט העליון. אך מאידך גיסא, מהמשך הדברים עולה כי ההסכם כשלעצמו קיים, אלא שהזכרת הגירושין מניחה אומדנה שלפיה זמן ביצוע ההסכם נדחה עד לביצוע הגירושין. ברור שיש השלכות לשאלה אם הדבר הוא תנאי סף או תנאי שעל הצדדים לקיימו ככל תנאי אחר.

לא נאריך בדבר זה מאחר שבהמשך נראה כי מהנאמר בהמשך פסק דין הנ"ל עולה כי יש חלקים בהסכם שאינם תלויים כלל בגירושין וחלים אף אם לא יסודר גט, ככל הסכם ממוני. הוזה אומר: אין לקבוע כי ללא הגירושין ההסכם בטל ומבוטל ועבר מן העולם כלשון אפשרות מס' 1 שהציג בית המשפט העליון אלא התשובה במקרה זה תהיה נוטה אל אפשרות מס' 3 שהציע בית המשפט העליון, שלפיה "ההסכם טרם נכנס לתוקפו, אולם הוא בר תוקף, ויחול במצב שבו יושלם מעשה הגירושין ויינתן גט".

אולם גם קביעה זו אינה יכולה להיות גורפת ועליה לבחון כל מקרה לגופו לפי ייחודו ובהתאם לחלקים השונים בהסכם הגירושין.

הערעור שנדון בפסק הדין דלעיל היה סביב סעיפי ההסכם שבהם התחייבות הבעל לשלם מזונות לילדיו. הבעל טען בבית הדין האזורי כי היות שלא בוצעו הגירושין הרי שבכך בטלים גם סעיפים אלו. בית הדין האזורי קיבל את טענות הבעל וקבע כי ההסכם אינו מחייב מאחר שהצדדים לא התגרשו והתחייבות הבעל לשלם מזונות הייתה בכפוף לכך שיהיו גירושין, וכאלו לא היו.

על כך יצאו בפסק הדין הנ"ל של בית הדין הגדול לדחות קביעה זו וחילקו בין החלקים השונים בהסכם:

יש הבחנה ברורה בין חלקים בהסכם שנוצרו רק סביב הגירושין לבין חלקים העוסקים בחובות ובהתחייבויות של צד זה או אחר שאינן תלויות כלל בגירושין אך מוזכרות כחלק מהסכם הגירושין, לדוגמה את התחייבות הבעל בהסכם הגירושין לשלם מזונות לילדיו ולאשתו (עד הגירושין). וכך כתב הרב גורן ז"ל (שם עמ' 124):

ההסכם מורכב משני סוגי התחייבויות:

התחייבויות הנובעות ממתן הגט, והן: ההסדר בענין החזקת הילדים שבסעיף ג' להסכם והתחייבויות הבעל לעזוב את הדירה המשותפת של הצדדים שבסעיף ו' וכן סעיף ז' הדין בהעברת הדירה הנזכרת על שם האשה וסעיף ט' ויתור האשה על כתובתה. ביצוע סעיפים והתחייבויות אלו תלוי במתן הגט על ידי הבעל ובקבלת הגט על ידי האשה, ואם חזר בו אחד הצדדים או שניהם גם יחד ממתן הגט, אין תחולה להתחייבויות אלו [...] בנידון דידן ההתחייבויות הנ"ל נקבעו אך ורק על רקע של ההסכם לגירושין, וכל עוד שלא בוצעו הגירושין אין תוקף להתחייבויות הללו.

הסוג השני של התחייבויות הכלולות בהסכם הן ההתחייבויות שאינן נובעות ממתן הגט, והן: חובת המזונות לאשה וילדים, שללא כל קשר עם הגירושין מחוייב הבעל ועומד לזון ולפרנס את אשתו ואת ילדיו, כל עוד שלא התגרשה האשה [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכן ברור שאין לקשור את ההתחייבויות שבסעיפי ההסכם והנספח שלו הדנים בענין גובה המזונות לאשה וילדיה וסדרי התשלום ב'חבילה אחת' עם שאר התנאים שבהסכם על כל סעיפיו כולל מתן הגט פטורין.

בהמשך פסק הדין הנ"ל כתב הרב אברהם שפירא ז"ל (שם עמ' 139):

היוצא מכל הנ"ל הוא שבכל הסכם גירושין שבו מודגש על כל פנים בכותרת ההסכם שכל הסעיפים הם סעיפי הסכם גירושין, כיון שזמנם הוא עם מתן הגט, ואדעתא דגירושין התחייבו מה שהתחייבו, לכן כל עיכוב בביצוע הגירושין הוי עיכוב לתוקף של הסעיפים של ההסכם, שרק לשם סידור הענינים אחרי הגירושין בין בני הזוג התחייבו מה שהתחייבו, ואפילו אם ביצוע הגירושין נתעכב או בוטל בפשיעה של אחד הצדדים, אין זה גורם לחייבו בהתחייבות הממונית [...]

אותן התחייבויות כספיות שמעצם טיבן אינן קשורות עם הסכם גירושין, כגון מזונות אשה [...] וכן מזונות ילדים, שאמנם קשורים וחייבים להיות מובהרים ומפורטים על תקפם אחרי הגירושין, אבל עצם החיוב קיים ועומד גם לפני הגירושין, במקרים אלו אין לומר שקיום ההתחייבות כרוכה בביצוע הסופי של הסכם הגירושין - היינו עם קבלת הגט. אזכרתו בהסכם הגירושין, בפרט במזונות אשה שכאמור גירושין באים לסיים חיוב מזונות ולא להיפך, אינה באה בדרך כלל אלא גם כדי לסיים חילוקי דעות בין הצדדים בקשר לכך לפני הגירושין, כדי שעם ההסכם לא ישאר שום סכסוך כל שהוא בין הצדדים מזמן שעבר, וכמבואר בשולחן ערוך אבן העזר שלפני הגירושין יש להסדיר את כל סכסוכי הזוג בממון.

אי לכן אין בכך מקום לומר שמתן הגט היא עילה לעצם החיוב או שזה קביעת זמן לעצם החיוב, אין זה גם מסתבר בדרך כלל שסכסוך ממוני קיים שהצדדים סידרו אותו בהסדר סביר בהסכם גירושין – יתחיל להיות לא סביר עם חרטתו של אחד הצדדים מעצם הגירושין, אלא רק אם זה נראה על פני השטח שאמנם היתה הגזמה בולטת בסעיפי ההתחייבות האלו, שאז יש מקום להניח שרק בגלל הגירושין עצמן, הוא שהחליט צד אחד שכדאי להתחייב התחייבות מופרזת ולא צודקת לפי הדין. אבל כשלא ניכר שיש כאן איזה גוזמא בהתחייבות, יש לראות ההסדר שהושג כהסכם סופי ומסתבר לסכסוך – בלי שיהיה תלוי בביצוע הגירושין בזמן.

הרב שפירא ז"ל הרחיב עוד יותר את תחולת העניינים בהסכם הגירושין שאינם תלויים בגירושין גם על פני כל ענייני ממון שאין אנו רואים בהם הסכמה או ויתור שאינו סביר ואנו מבינים כי אותו סעיף נוצר רק בכדי להגיע לגירושין וללא זאת לא היה אותו צד מוותר ויתור רב ומוגזם.

עולה מהאמור כי אין בפנינו קטגוריה אחת היכולה לאפיין ולקבוע את מעמדו של הסכם הגירושין. ישנם חלקים העומדים על רגליהם ואינם תלויים בגירושין, ומהם לא יוכל שום צד לחזור גם לא יבוצעו הגירושין, ולעומתם ישנם חלקים שללא ביצוע הגירושין לא יחולו כלל וממילא יוכל כל צד לחזור בו מהם. ובהחלט יש לראות גם באלו נסיבות נוצר סעיף זה או אחר.

המקרה שעליו ניתן פסק הדין שלנו הוא מקרה ייחודי העסק במצב שבו נכתב בכתובה סכום עצום של 10,000,000 דולר. בית הדין האזורי הבהיר לבעל כי ייתכן שעליו יהא לשלם סכום זה או – אפילו לא יוחלט על מלוא הסכום – שעדיין יחויב בסכומים גבוהים.

על בסיס זה, ורק על בסיס זה, הסכים הבעל לויתור על חלקו בדירה ללא כל קבלת תמורה אלא חלף כך שיהיה כתוב בהסכם שהאשה מוותרת על הכתובה. מאחר ש'עסק' זה היה ברור

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מתוך כל הדיונים שנערכו בבית הדין האזורי – ברור לכול שאין אדם שיוותר על חצי דירה ללא קבלת כל תמורה.

בדיעבד, אחר כך טען הבעל כי התברר לו שטעות הייתה בידו וכי אין עליו לחשוש מכך שיגבו ממנו סך זה – ואין אנו מביעים את עמדתנו בנדון.

ברור הוא ששלב הכתובה והוויתור עליה הוא אך ורק במסגרת ביצוע הגט בפועל. לכן במקרה זה פשוט הוא שחלק זה של ההסכם לא יחול אלא לאחר הגירושין, ומאחר שבעת שדנו בערעור לא הוצא עד אז כל פסק המחייב מי מהצדדים בגירושין, הרי כל צד יכול במקרה זה לחזור בו מהסכמתו לגירושין. זאת אחר שאליבא דהכול סעיף הוויתור על מחצית דירה הוא סעיף שבו ויתור מוגזם וברור שהסכם נעשה זה רק כדי להשיג את הגירושין ללא תשלום כתובה.

יתרה מכך: היות שבמקרה שנדון לפנינו, כפי שמוכח מתוך הפרוטוקולים היה כאמור ה'עסק' בין הצדדים במתווה של ויתור הבעל על מחצית הדירה 'תמורת' ויתור האישה על כתובתה, וברור לכול כי ל'ויתור על הכתובה' משמעות אך ורק בכפוף למתן הגט, ממילא הרי שהוויתור שכנגד מצד הבעל על מחצית הדירה יחול אך ורק בכפוף למתן הגט בפועל, וכל עוד לא היו גירושין בפועל בטל סעיף זה.

גם פסק הדין של בית הדין הגדול שהובא לעיל (בערעור תשל"ה/26, הרבנים גורן, אברהם שפירא ומזרחי) התייחס למקרה כזה ממש של ויתור על כתובה וויתור על מחצית הדירה, וכה נאמר שם:

התחייבויות הנובעות ממתן הגט והן [...] וכן סעיף ז' הדין בהעברת הדירה הנזכרת על שם האישה וסעיף ט' וויתור האישה על כתובתה. ביצוע סעיפים והתחייבויות אלו, תלוי במתן הגט על ידי הבעל ובקבלת הגט על ידי האישה, ואם חזר בו אחד הצדדים או שניהם גם יחד ממתן הגט, אין תחולה להתחייבויות אלו [...]

ברור הוא כי מקרה זה שנדון לפנינו ושעליו ניתן פסק הדין אינו קובע הלכות והגדרות כלליות על מעמדו של כל הסכם הגירושין, ואין לגזור ממנו לגבי מקרים אחרים שאינם מתאימים למקרה ייחודי זה. כפי שהובא לעיל, יש להבחין בין הסעיפים השונים וכל אחד מהם ייבחן בהתאם למקרה ולמכלול ההסכם – אם הוא מאותם סעיפים שהאישור כפסק דין הוא מידי ללא קשר לגט ואי אפשר לחזור ממנו – לרבות ענייני מומן שבאו לפתרון בצורה סבירה, לבין אותם סעיפים שברור לכול כי הם לא יכלו להגיע לעולם לולא הרצון להגיע לגירושין וכל עוד אלו לא התבצעו – אפשר לחזור מהם.

כאמור, מחמת ייחודו הברור של המקרה שלפנינו לא ראינו צורך להרחיב מעבר למקרה שהוצג לפנינו. שאר המקרים – עליהם יהיה עליהם להיבחן לגופם ובית הדין ייתן את קביעתו על פי תוכן הסעיפים, סבירותם בהקשר לגט או כסעיפים עצמאיים ונסיבות ההגעה לניסוח של הסדר זה או אחר. כל אלו יהוו קנה מידה להחלטה אם פסק הדין לאישור ההסכם חל לגבי סעיף זה מיידית או רק לאחר ביצוע הגירושין.

נמצאנו למדים כי יש שימוש בכל הקטגוריות שהוזכרו וכי אין כל סעיפי הסכם הגירושין כמקשה אחת ולא נוכל להכלילם בקטגוריה אחת בלבד.

ניתן ביום י"ח באלול התשע"ט (18.9.2019).

הרב אברהם שינדלר

הרב אליהו הישיריק

הרב יצחק אלמליח

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה